

**MARKSISTINĖ FILOSOFINĖ MINTIS
LIETUVIŲ LEGALIOJOJE SOCIALDEMOKRATINĖJE SPAUDOJE
1906—1908 METAIS
(„NAUJOJI GADYNĖ“, „SKARDAS“, „ŽARIJA“)**

V. KAZLAUSKAS

Norint gauti pilną vaizdą, kaip formavosi marksistinė filosofinė mintis Lietuvoje, kas buvo jos skleidėjai, būtina reikia išnagrinėti, kokį vaidmenį suvaidino pirmieji legalūs savaitiniai Lietuvos socialdemokratų laikraščiai, būtent: „Naujoji gdynė“, „Skardas“ ir „Žarija“.

1905—1907 metų revoliucijos šūviai sukūrė visos milžiniškos carinės Rusijos imperijos pamatus. Revoliucijos metu smarkiai išaugo susidomėjimas marksistinėmis idėjomis. Susidarė palankesnės sąlygos platinti marksistinę spaudą. Tačiau Lietuvoje marksistinė literatūra daugiausia buvo leidžiama rusų, žydų ir lenkų kalbomis. Marksistinių idėjų plitimą lietuvių kalba stabdė oportunistinės tendencijos, pasireiškusios žymioje Lietuvos socialdemokratijos dalyje.

Pirmiesiems lietuvių legaliems darbininkų laikraščiams¹ bent iš dalies reikėjo užpildyti tą spragą, kuri susidarė, skleidžiant marksistinę mokslo lietuvių kalba. „Naujojoje gdynėje“, „Skarde“, „Žarijoje“ pirmą kartą lietuvių socialdemokratinėje literatūroje buvo iškelti daugelis marksistinės filosofijos nagrinėjamų klausimų.

Legaliuose socialdemokratinuose laikraščiuose išspausdinta medžiaga padeda geriau išnagrinėti 1905—1907 metų revoliucinius įvykius Lietuvoje, suprasti marksistinės minties vystymąsi ir t. t. Todėl daugelis autorių, būtent: J. Žiugžda, R. Šarmaitis, P. Girdzijauskienė, J. Komodaitė, R. Maliukevičius, F. Skliarskaitė ir kiti, savo darbuose rėmėsi pirmaisiais legaliais socialdemokratiniais laikraščiais. Tačiau nė viename iš tų darbų marksistinė-filosofinė mintis „Naujojoje gdynėje“, „Skarde“ ir „Žarijoje“ nebuvo specialaus tyrinėjimo objektas. Tuo tarpu, norint pilnai suprasti marksistinės filosofinės minties raidą Lietuvoje, būtina išnagrinėti filosofinę mintį to meto legalioje lietuvių socialdemokratinėje periodinėje spaudoje.

1906 m. pasirodžiusi „Naujoji gdynė“ buvo leidžiama apie 8 mėnesius. Paskutinis „Naujosios gdynės“ numeris (Nr. 32) išėjo 1906 m. gruodžio 28 d. (1907 m. sausio 10 d.). „Skardas“ buvo leidžiamas nuo 1907 m. sausio 5 (18) d. iki 1907 m. gegužės 23 d. (birželio 5 d.). Išėjus jo Nr. 21, Vilniaus teismo rūmai sustabdė jį, kaip ir „Naująją gdynę“. Nuo 1907 m. gegužės 30 d. (birželio 12 d.) buvo leidžiama „Žarija“, kuri ėjo iki 1908 m. birželio mėnesio. Visi jie buvo leidžiami Vilniuje. Laikraščiai su dideliu vargu pasiekdavo skaitytoją. Didelė dalis numerių buvo carinės vyriausybės konfiskuota, atsakingi redaktoriai pasodinti į kalėjimus. Tačiau,

¹ „Naujoji gdynė“, „Skardas“, „Žarija“ oficialiai vadinosi darbininkų, bežemių ir mažžemių laikraščiais.

nežiūrint to, legalūs socialdemokratiniai laikraščiai buvo plačiai skaitomi Lietuvoje ir suvaidino nemažą vaidmenį, skleidžiant revoliucines idėjas.

Minėtiems laikraščiams rašė revoliuciniai socialdemokratai V. Kapsukas, S. Matulaitis, Z. Angarietis, P. Avižonis ir kiti. Oportunistiniam sparnui juose atstovavo A. Janulaitis, S. Kairys, M. Biržiška ir kiti. Iš revoliucinių socialdemokratų ypač pažymėtinas V. Kapsukas. Jis buvo vienas iš „Naujosios gaidynės“, „Skardo“ redaktorių, aktyvus „Žarijos“ bendradarbis. Geriausi filosofiniai straipsniai, išspausdinti legalioje darbininkų spaudoje, buvo parašyti V. Kapsuko, kuris tuo metu dar nebuvo bolševikas, tačiau iš esmės jo pažiūros buvo artimos bolševikams.

„Naujoji gaidynė“, „Skardas“, „Žarija“ populiarino Markso ir Engelso idėjas Lietuvoje, parodė, kuriuo būdu jie sukūrė savo mokslą. V. Kapsukas straipsnyje „Istorinis materializmas“ teigė, kad marksistinė mintis neatsirado nuošalyje nuo didžiojo žmonijos kelio. Marksas ir Engelsas sukūrė savo mokslą, remdamiesi praeities patyrimu, kartu kritiškai jį peržiūrėdami. „Dabar jau visi mokslo vyrai,—rašė V. Kapsukas,— sutinka su tuo, kad kiekvienas visuomenės gyvenimo apsiireiškimas yra tvirtais ryšiais surištas su praeitimi, kad nieks staiga iš nieko neatsiranda, nenukranta iš dangaus, o turi ilgą savo istoriją...“².

Minėtuose laikraščiuose atsispindėjo mintis, kad iki Markso ir Engelso viešpatavo neteisingos pažiūros į žmonijos istoriją. Buvo manoma, kad idėjos valdo pasaulį, jog visuomenę gali pertvarkyti šviesus protas. Tai buvo būdinga ir XVIII amž. prancūzų materialistams, kurie savo pažiūromis į gamtą buvo materialistai, tačiau požiūriu į visuomenę liko idealistinėse pozicijose. V. Kapsukas savo straipsnyje „Socialistai-utopistai“ parodo, kad ir pastarieji teigė, jog „šviesus, sveikas protas — tai vienintelis visa ko teisėjas. Jis buvo paskelbtas visagalinčiu dievu. Dėl to reikia įkurti protinę tvarką ir be jokio pasigailėjimo prašalinti visa, kas tik nesutinka su tuo niekad nevystančiu ir nesimainančiu visuomet teisingu amžinu protu“³.

Lietuvių socialdemokratinė spauda, stengdamasi supažindinti savo skaitytojus su įžymiais žmonėmis, gyvenusiais iki Markso ir Engelso, parodydama jų teigiamas puses, kartu teisingai parodydavo ir jų ribotumus. Tai būdinga V. Kapsuko straipsniui „Socialistai-utopistai“, taip pat S. Matulaičio⁴ straipsniui „Garibaldi — kovotojas už laisvę“. Juose atsispindėjo mintis, kad joks protas, jokios kalbos apie prigimtą žmogaus gerumą negali panaikinti išnaudojimo, atnešti žmonijai laisvę ir lygybę. Išnaudojimas bus pašalintas tik tada, kai iš turtingųjų bus atimti jų turtai, kada gamybos priemonės taps visuomenine nuosavybe. Tik socializmas, tik komunizmas gali žmonijai atnešti tai, apie ką svajoto geriausieji protai. Tačiau socializmo pergalei užtikrinti reikia remtis marksistine mokslinė teorija.

V. Kapsukas savo straipsnyje „Istorinis materializmas“, supažindindamas skaitytojus su dialektinio ir istorinio materializmo pagrindais, parodo, kad, nors mokslas ir žengia į priekį, tačiau tik XIX a. viduryje buvo suprasta, kad visi reiškiniai turi ryšį vienas su kitu. Didelį vaidmenį čia suvaidino Darvino mokslas. V. Kapsukas šiame straipsnyje nepateikia visapusiško vaizdo, kokią reikšmę turėjo visi trys didieji gamtos mokslo atradimai (ląstelinė teorija, energijos išsilaikymo ir virtimo dėsnis, Darvino

² V. Kapsukas, Raštai, t. 3, V., 1961, p. 376. (Dalis V. Kapsuko straipsnių, išspausdintų „Naujojoje gaidynėje“, „Skarde“ ir „Žarijoje“, įėjo į jo rinktinius raštus.)

³ Ten pat, p. 363.

⁴ Matulaitis Stasys (1866—1956) — gydytojas, istorikas, publicistas. Lietuvos darbininkų judėjimo dalyvis, 1906—1907 metais su V. Kapsuku-Mickevičiumi Vilniuje redagavo socialdemokratinis laikraščius „Naujoji gaidynė“ ir „Skardas“.

evoliucinė teorija), kurie padėjo gauti apibendrintą pasaulio vaizdą. Jis apsiriboja Darvino mokslo vaidmens parodymu.

Minėtame straipsnyje V. Kapsukas kelia klausimą, kas yra pirminis ir kas antrinis dalykas. Ir atsako: „Dabar gamtos mokslas dar toliau nužengęs, jis jau aiškiai parodė, kad visos gamtos pradžia — tai yra materija, atomu vadinama. Mokslininkai parodė, kaip paskui iš to atomo išsiplėtojo saulė ir žemė ir daugybė panašių į mūsų saulių, kaip ilgainiui atsirado ir išsiplėtojo augalai ir įvairūs gyvūnai: kirminai, žuvis, paukščiai, gyvuliai ir žmogus,— žodžiu, visa gamta“⁵. Cituodamas Engelso mintis, V. Kapsukas parodo, kad priklausomai nuo to, kaip atsakoma į šį klausimą, kas laikoma pirminiu dalyku — dvasia, idėja ar materija, mes turime dvi stovyklas, į kurias skirstome visus filosofus,— tai yra idealistų ir materialistų stovyklas.

To meto darbininkų spaudoje, kuri kėlė visų pirma revoliucinius idealus, buvo stengiamasi parodyti, kad šiame pasaulyje nieko amžino nėra, kad viskas nuolat kinta. V. Kapsukas straipsnyje „Istorinis materializmas“ nemaža vietos skiria Hegelio filosofinėms pažiūroms nagrinėti, parodo jį kaip nuoseklų idealistą, tačiau pabrėžia ir jo dialektinio metodo reikšmę, tai, kad mes visur galime pastebėti priešybes, amžiną kovą tarp gėrio ir blogio. „Amžino nieko nėra: kas dar vakar, gimstant ir augant, buvo gera, šiandien jau gali būti bloga ir bus anksčiau ar vėliau pašalinta. Tame yra vadinamoji Hegelio *dialektika*, paskui visa Markso ir Engelso priimta“⁶. V. Kapsukas čia neteisingai pažymi, kad Marksas ir Engelsas priėmė visą Hegelio dialektiką. Iš tikrųjų jie kritiškai peržiūrėjo Hegelio dialektiką, paimdami teigiamas jo dialektinio metodo puses, ir materialistiniu pagrindu sukūrė naują dialektinį metodą.

XIX a. pirmojoje pusėje Europoje vis labiau į areną išeina proletariatas. Vyksta aštrūs klasiniai mūšiai, proletariatas kovoja prieš buržuaziją. Marksas ir Engelsas, remdamiesi patirties patyrimu, sukuria dialektinį ir istorinį materializmą kaip teorinį proletariato ginklą.

„Žarijoje“ buvo išspausdinta nemaža straipsnių, propaguojančių marksistines idėjas Lietuvoje. Tačiau devintame numeryje buvo išspausdintas M. Biržiškos⁷ atsiliepiamas apie Markso ir Engelso kūrinių „Komunistų partijos manifestas“, išleistą lietuvių kalba 1904 m. Tai buvo pirmasis Markso ir Engelso veikalas, išleistas lietuvių kalba. Todėl buvo svarbu kad jis kiek galima plačiau paplistų ir teisingai būtų suprastas plačiųjų darbo žmonių masių. M. Biržiška, iš viso teigiamai vertindamas Komunistų partijos manifesto reikšmę proletariato revoliucinei kovai, vis tik iškėlė tokius teiginius, kurie negalėjo pasitarnauti marksistinių idėjų plitimui Lietuvoje, kurie menkino to veikalo reikšmę. Jis rašė: „Teisybė, kai kas joje gerokai pasenę, atsilikę nuo visuomenės gyvenimo plėtojimosi, į vieną kitą josios rašytojų tvirtinimą dabar abejotinai žiūrima, tačiau pamatas, ant kurio K. Marksas ir F. Engelsas pastatė savo mokslą, komunistų partijos apskelbtąjį, visuomenės gyvenimo apsirėškimų supratimas ligi šiol nesugriautas, kad ir smarkiai buvo ir tebėra griauamas įniršusių darbininkų klasės priešų“⁸.

⁵ V. Kapsukas, Raštai, t. 3, p. 377.

⁶ Ten pat, p. 379.

⁷ Biržiška Mykolas (1882—1962) — teisininkas, lietuvių literatūros ir kultūros istorijos tyrinėtojas. Bendradarbiavo lietuviškojoje socialdemokratų periodinėje spaudoje. Pasireiškė kaip dešiniojo sparno atstovas. Pirmojo pasaulinio karo metu išstojo iš socialdemokratų partijos. Antrojo pasaulinio karo metu bendradarbiavo su vokiškaisiais fašistiniais okupantais. 1944 m. pasitraukė į Vakarų, kur aktyviai rėmė buržuazinius nacionalistus.

⁸ „Žarija“, V., 1908.II.2 (III.10), Nr. 9, p. 134.

Marksizmo priešai stengėsi iškreiptai pavaizduoti marksistinį mokslą. Ypač buvo puolamas marksistinis teiginys, kad žmonijos istoriją, jos vystymąsi apsprendžia materialinių gėrybių gamybos būdas. Todėl lietuvių socialdemokratinė spauda ypač stengėsi parodyti žmonijos istorijos vystymąsi kaip darnų, dėsningą procesą, kurio pagrindu yra gamybos būdas. V. Kapsukas straipsnyje „Kurlink eina kapitalizmo plėtojimasis“ rašė: „Materialistinis istorijos supratimas remiasi tuo, kad gamybos ir mainų būdas — tai yra visuomenės santvarkos pamatas; ir kiekvienoj visuomenėj, anot jo, gaminių padalinimas ir kartu jos susiskirstymas į klases ir luomus atsako tam gamybos ir mainų būdai. Tokiu būdu pamatinė visų visuomenės santvarkos permainų ir visų politinių perversmų priežastis yra ne tai, kiek ten žmonės yra išsilavinę ir kiek geriau jie suprato amžiną teisybę ir teisingumą, o tai, kokios permainos įvyko gamybos ir mainų būde. Dėl tos ar kitos gadinės visuomenės permainų priežasties reikia ieškoti ne jos filosofijoje, o ekonomikoje“⁹.

Revoliuciniai socialdemokratai teisingai suprato, kad ekonomikoje vykstantį pakeitimą leidžia po truputį kauptis naujo pradams ir galų gale atveda į visos visuomeninės santvarkos pakeitimą, kad kiekviena santvarka, kuri savo laiku buvo pažangi, naujomis sąlygomis darosi reakcinga ir turi išnykti. Jeigu socialistų-utopistų planai sukurti šviesesnę visuomenę patyrė nesėkmę, tai dabartiniu metu padėtis yra kita,— įtikinėjo revoliuciniai socialdemokratai darbo liaudį,— yra sukurta mokslinio socializmo teorija, dar labiau išryškėjo kapitalizmo prieštaravimai.

Savo straipsniuose jie atskleidė kapitalizmo pagrindinio prieštaravimo tarp visuomeninio gamybos pobūdžio ir privatinės, kapitalistinės pasisavinimo formos aštrėjimą. Šitas prieštaravimas leidžia suprasti, kodėl būtinai turi vykti kova tarp proletariato ir buržuazijos. V. Kapsukas straipsnyje „Kurlink eina kapitalizmo plėtojimasis“ rašė: „*Gyvenime jis pasireiškia kaip buržuazijos ir darbininkų reikalų priešingumas, kaip darbininkų klasės kova už savo padėjimo pagerinimą ir galų gale už paėmimą į bendras gamintojų rankas gamybos priemonių*“¹⁰.

Istorinio būtinumo supratimas, įsisavinimas to, kad veikia objektyvūs visuomenės vystymosi dėsniai, leidžia suprasti, kodėl revoliuciniai socialdemokratai ir sunkiomis dienomis, kai revoliucija pralaimėjo, o visur siautėjo reakcija, kai dalis geriausių kovotojų buvo sugrūstę į kalėjimus, nenusiminė, bet, remdamiesi gyvenimu, pranašavo naują revoliucinį pakilimą. „Mes nepranašaujame laiko, kuomet įvyks reikalingos proletarams ir valstiečiams atmainos, tik tvirtinam, kad tas laikas ateis būtinai, tai mums laiduoja pati netikusi turtingųjų reikalais susirūpinusi valdžia. Tai ko gi mes liūdim? Ar ne dėl to, kad atsikvošėjusiam nuo revoliucijos laisvės priešui noris dabar juoktis ir mus vargan įminti! Šalin nusiminimą. Turint tokią galingą bendrą kaip pats gyvenimas, galim drąsiai žiūrėti ateitin“¹¹.

1906—1908 metų lietuvių proletarinei spaudai prisiejo nemaža vietos skirti partiškumo problemai, ypač kai revoliucinis judėjimas ėmė slūgti. Ir jeigu revoliucinio judėjimo pakilimo metais aiškiai pasireiškė klasinis principas, tai, pralaimint revoliucijai, buržuazija ypač ima propaguoti neklasinį jai naudingų idėjų pobūdį. Revoliuciniai socialdemokratai teisingai suprato, kad viešpataujanti klasė bijo prispaustųjų vienybės, jog ji suinteresuota parodyti, kad esamoji santvarka ir jos skelbiamos idėjos geriau-

⁹ V. Kapsukas, Raštai, t. 3, p. 385.

¹⁰ Ten pat, p. 391.

¹¹ „Zarija“, 1908.I.15 (28), Nr. 3, p. 36 (socialdemokratinėje spaudoje buvo išspausdinta eilė straipsnių, nepažymint autorių, todėl ten, kur autoriai nėra žinomi, jie nenurodomi).

siai gina visos tautos interesus. „Viešpataujančios gi klasės, kurios nori išsaugoti savo padėtį, būdamos netokios skaitlingos, privalo nuslėpti priešingumus, vyliais pritraukti dalį savo priešų ir taip suskaldyti jų jėgas. Valdovai, viešpataujančioji klasė, visokių rūšių ponai sakys, jog skaldyti tautos nereikia, jog skirtumai ir priešingumai kelių nedorėlių esą prama-nyti. Jie sakys, jog jie nepartiniai, jog viršum visokių partijų stovi“¹².

Leninas savo garsiajame veikalė „Materializmas ir empiriokriticizmas“ rašė: „Aplamai paėmus, profesoriai ekonomistai yra ne kas kita, kaip mokyti kapitalistų klasės tarnai, ir filosofijos profesoriai — mokyti teologų tarnai“¹³. Lietuvos revoliuciniai socialdemokratai partiškumo klausimą iš esmės sprendė teisingai. Visos tuo metu Lietuvoje buvusios partijos, išskyrus socialdemokratų, teigė, kad jos gina visų klasių, visos tautos interesus. Socialdemokratinė spauda parodė, kad įvairiausio plauko veikėjai jungiasi kovoje prieš proletariatą ir tai jie daro, gindami savo klasės interesus.

Kiekviena partija atstovauja kuriai nors klasei. Jeigu paimsime spau-dą, čia taip pat nesunku pastebėti partiškumo principą. Anot V. Kapsu-ko, „šią gadynę viskas tarnauja kapitalui. Taip pat atsitiko ir su laik-raščiais. Jie sudeda turtus leidėjams, jie neša jiems didelį pelną. Jie ir antraip tarnauja kapitalui. Jie apkvailina darbininkus, įkalba ramybę, kad būtų galima juos išnaudoti“¹⁴. Todėl lietuvių socialdemokratinėje spaudoje pabrėžiamas būtinumas turėti proletariatui spaudą, kuri gintų jo ir jo są-jungininkų interesus. Smarkiai puolami tie žmonės, kurie pamiršta savo klasės interesus, kuriems dėl kokių nors priežasčių nerūpi klasės reikalai: „Nestebėtina, kad vienas senovės Graikijos mokslinčius pasakė, kad žmo-gus, kuris, tėvynei esant pavojui, išdrįsta būti „nepartiniu“, vertas to, kad jį akmenimis užmuštų“¹⁵.

Nemaža vietos lietuvių socialdemokratinėje spaudoje buvo skiriama klasių kovai. Populiarinant Markso mokslą, eilėje straipsnių buvo rašoma, kad visa žmonijos istorija yra klasių kovos istorija (turima omenyje anta-gonistinė visuomenė), kad klasių kova taip pat vyksta ir Lietuvoje. Revo-liuciniai socialdemokratų pasmerkė demokratų, kurie „Liet. ūkininke“ išspausdintuose straipsniuose įrodinėjo, kad nereikia „kiršinti vieno luomo prieš kitą“. P. Avižonis¹⁶, atsakydamas „Liet. ūkininko“ redakcijai, stato klausimą — „bet kaip padaryti streiką, nesukiršinus dvarponių su darbi-ninkais?“¹⁷ Revoliucinių socialdemokratų buvo pabrėžiamas proletariato vaidmuo, tai, kad proletariatas neturi ko šioje kovoje prarasti, kad jis lai-mės šviesesnį gyvenimą; buvo analizuojama buržuazijos ir proletariato padėtis, parodoma, kad buržuazija kaip klasė jau atgyveno savo amžių, kad ji įsikibusi laikosi seno, tuo tarpu kai proletariatas, priklausomai nuo jo padėties, yra vienintelė klasė, kuri gali užtikrinti bet kokio išnaudojimo likvidavimą. P. Avižonis rašė: „tik viena vienintelė yra klasė, kuri gali vesti kovą prieš visokį išnaudojimą ir priespaudą. Ji ne tik gali, bet ir turi tai daryti, nes pati tik tada išsivaduos išnaudojimo, kada jis nebus galimas“¹⁸.

¹² „Žarija“, 1908.II.19 (III.3), Nr. 8, p. 113—114.

¹³ V. I. Leninas, Raštai, t. 14, p. 322.

¹⁴ „Žarija“, 1908.I.15 (28), Nr. 3, p. 41.

¹⁵ „Žarija“, 1908.III.27 (IV.9), Nr. 13, p. 194.

¹⁶ Petras Avižonis (1875—1939) — gydytojas, medicinos mokslų daktaras. Pažangus visuomenės veikėjas, plačiai propagavo ir populiarino darvinizmą bei ateizmą. 1906 m. įstojo į Lietuvos socialdemokratų partiją. Aktyviai bendradarbiavo legaliojoje socialdemokratinėje spaudoje. 1918—1919 metais priklausė Lietuvos Komunistų partijai, vėliau pasitraukė nuo revoliucinio judėjimo.

¹⁷ „Skardas“, V., 1907.V.2 (15), Nr. 18, p. 271.

¹⁸ „Žarija“, 1907.X.24 (XI.6), Nr. 17, p. 253.

Tuo tarpu, norėdama susilpninti revoliucinį darbininkų judėjimą, nukreipti jį jai mažiau pavojinga kryptimi, buržuazija stengėsi įtikinti proletariata, kad paprastiems žmonėms nėra ko kištis į politiką, kad politika — tai yra mokytų žmonių reikalas. Todėl socialdemokratinė spauda, analizuodama klasių kovos formas, akcentuoja pačią svarbiausią iš jų, būtent politinę kovą, kovą dėl valdžios, kuri tik viena gali pakeisti esamą padėtį, palengvinti liaudies gyvenimą. „Valdžia,— rašė „Naujoji gadynė“,— geruoju neduos to darbininkams: tą parodė mūsų prašymai, kuriuos mes siuntėme anais metais, parodė garsingoji 9 sausio, kuomet Peterburgo darbininkai su šventųjų paveikslais ėjo maldauti caro pagerinti jų būvį ir aplaistė savo krauju miesto gatves“¹⁹.

Revoliuciniai socialdemokratai suprato, kad ekonominė kova negali išvaduoti proletariato. Ji gali tik kuriam laikui palengvinti jo padėtį, nes buržuazija, tam tikru metu padariusi ekonomines nuolaidas, visuomet suras galimybių vėl sumažinti darbo užmokestį, ir pasiekta darbininkų pergalė streiko metu bus paversta niekais. Savo kovoje darbininkai turi remti vieni kitus, jungtis į profsąjungas, naudoti įvairius klasinės kovos metodus. Revoliuciniai socialdemokratai sprendė svarbiausius politinius klausimus, remdamiesi klasinės kovos interesais. Pavyzdžiui, buvo iškilęs klausimas, ar paremti J. Basanavičiaus kandidatūrą į Valstybės dūmą. „Naujoji gadynė“ daro tokią išvadą: „Nors ir žymūs Basanavičiaus nuopelnai lietuvių atgimimo istorijoje, bet vis tik tai socialdemokratai negali jo kandidatūros paremti, nes jis, išrinktas į dūmą, negins darbininkų klasės interesų“.

Lietuvių socialdemokratinėje spaudoje buvo pabrėžiama, kad proletariatas turi tikslą pakeisti esamą santvarką, pasiekti, kad būtų įvesta visuomeninė gamybos priemonių nuosavybė. Tai atneš naudą visai liaudžiai. Todėl proletariatas savo kovoje turi remtis ir kitais engiamais bei išnaudojamais žmonėmis. Būdinga, kad, sprendami proletariato sąjungininko klausimą, revoliuciniai socialdemokratai buvo artimi lenininėms pozicijoms. Jie galvojo, kad proletariatas savo kovoje gali remtis valstiečiais, visų pirma mažžemiais ir bežemiais valstiečiais. Revoliuciniai socialdemokratai sugėbėjo diferencijuotai žiūrėti į valstiečius. Remdamiesi tuo, kad kaime yra didelė bedugnė tarp skurdo ir prabangos, kad dvarininkai visaip skriaudžia valstiečius, proletariatas turėtų rūpintis neturtingų valstiečių reikalais: „Be to,— rašė V. Kapsukas „Skarde“ (Nr. 20),— dar reikia atsiminti, kad tokių valstiečių yra labai daug ir prisidės jie prie bendrojo revoliucijos judėjimo tik tai tuomet, kuomet mes kartu kovosime už artimiausius jiems reikalus“²⁰.

Nežiūrint to, kad joje bendradarbiavę revoliuciniai socialdemokratai dar nebuvo pilnai atsikratę ribotumo nacionaliniu klausimu, lietuvių proletarinė spauda vis tik sprendė daugelį klausimų iš proletarinio internacionalizmo pozicijų. Ji įrodinėjo, kad carinė valdžia, siekdama sukiršinti įvairių tautybių darbininkus, organizuoja žydų pogromus, armėnų-totorių skerdynes, siekdama atitraukti darbo žmones nuo klasių kovos. Remiantis praktiniais klasių kovos poreikiais, visi įvairių tautybių darbininkai raginami vienytis. Revoliuciniai socialdemokratai jau tuo metu teisingai suprato, kad, norint pagreitinti socialistinės revoliucijos pergalę, reikia kovoti už demokratiją, politines laisves, galimybę kiekvienai tautai pačiai tvarkyti savo reikalus. S. Matulaitis straipsnyje „Lietuvos autonomija“ pažymi, kad „labiausiai rūpi tatai darbininkų klasei, nes ji visur ir visados kovoja už plačiausią šalių ir tautų laisvę, nes, tokiai laisvei įvykus, didžiai palengvės darbininkų klasės susipratimo plėtojimas ir veiksnis jų tikslo — socialis-

¹⁹ „Naujoji gadynė“, V., 1906.XI.2 (15), Nr. 24, p. 371.

²⁰ V. Kapsukas, Raštai, t. 3, p. 253.

tinės tvarkos įvedimas“²¹. Tačiau minėtame S. Matulaičio straipsnyje pasireiškė nacionalistinės tendencijos, nacionalinio uždarumo propagavimas, remiantis tuo, kad lietuviai ekonominiu, kultūriniu požiūriu stovį aukščiau už kitas Rusijos tautas. Pabrėždamas, kuriam tikslui Lietuvai reikalinga autonomija ir pasisakydamas prieš visų klausimų perdavimą bendram su Rusija parlamentui, S. Matulaitis teigė, kad „tamsesni ir mažiau išsilavinę rusai ir kitos, dar žemiau už juos stovinčios tautos būtų mums visuomet didele kliūtimi tolimesniam Lietuvos ekonomiškajam ir politiškajam lavinimuisi“²².

Lietuvių socialdemokratinė spauda plačiai nepopuliarino valstybės marksistinės teorijos, bet taikydama marksizmą konkrečioms klasių kovos poreikiams, ji pažymėdavo klasinį valstybės aparato pobūdį, akcentuodama tą faktą, kad visa carinės Rusijos imperijos valstybinė mašina tarnauja turtingiesiems, yra jų klasinio viešpatavimo įrankis. Visų pirma parodomas caro asmuo, jo didžiuliai turtai, milžiniškos pajamos, kurias jis gauna.

Revoliuciniai socialdemokratai nagrinėjo valstybės valdymo formas (respubliką ir monarchiją), parodydami, kaip tvarkosi Šveicarijā, Prancūzija, Italija, Anglija ir kitos pasaulio valstybės. Visa tai buvo daroma palyginimui su Rusija. „Blogiausia yra Rusijoje, — rašė S. Matulaitis straipsnyje „Kaip tvarkosi valstybės, kuriose yra konstitucija“, — čia parlamentas (dūma) turi tiktai patariamąjį balsą, nes nei vienas dūmos priimtas įstatymas neturi svarbos, kol jo nepatvirtins perpus caro paskirta, perpus didžiųjų ir turtingųjų ponų išrinkta valstybės taryba ir patsai caras“²³. S. Matulaičio požiūriu Rusijos imperija, nors ir turi išorinę konstitucinę išvaizdą, bet negali būti pavadinta konstitucine valstybe.

Revoliuciniai socialdemokratai teisingai suprato, kad „įstatymų leidimo“ dūma nepalengvins liaudies gyvenimo, kad jos sušaukimas — tai visų pirma siekimas atitraukti darbo liaudį nuo revoliucinės kovos arba bent suskaldyti revoliucinių jėgų vienybę. Socialdemokratinėje spaudoje buvo plačiai nušviečiamas Valstybės dūmos darbas, parodoma, kad socialdemokratai teisingai elgėsi, boikotuodami I dūmą, kada, kaip buvo rašoma „Žarijos“ vedamajame straipsnyje, „galima buvo tikėtis, kad įsisiūbavusi revoliucijos banga, kaip skiedrą nuplaus tą dūmą“²⁴. Esant revoliucinio judėjimo atoslūgiui, revoliuciniai socialdemokratai teisingai pasisakė už dalyvavimą rinkimuose į II-ją Valstybės dūmą, galvodami, kad reikia panaudoti jos tribūną kovai prieš carizmą.

Kadangi Dūma nieko gero negali duoti darbo liaudžiai, liko vienas kelias — revoliucinė kova, kuri turi atvesti į senos valdžios nuvertimą, į sudarymą tokios valdžios, kuri rūpintųsi darbo žmonių reikalais. Lietuvių socialdemokratinė spauda teisingai pastebi, kad pagrindinis revoliucijos klausimas yra valdžios klausimas. Joje spausdintuose straipsniuose buvo daroma praeityje buvusių Prancūzijoje, Vokietijoje ir kitur revoliucijų analizė, kuri rodė, kad kiekviena revoliucija visų pirma iškelia valdžios klausimą. V. Kapsukas rašė: „Kiekviena dabartinė revoliucija — tai yra kova už valdžią, už savo teises, vienos gyventojų dalies, vienos klasės su kita klase“²⁵. Toliau, sklaidydami „Žarijos“ numerius, matome, kad apskritai teisingai įvertinamos to meto revoliucijos varomosios jėgos. Juose parodoma, kad imperializmo epochoje buržuazija negali būti revoliucinių idėjų nešėja. Svarbiausia vieta priklauso darbininkų klasei, kuri gali remtis

²¹ „Žarija“, 1907.V.30 (VI.12), Nr. 1, p. 3.

²² Ten pat, p. 4.

²³ „Skardas“, 1907.III.20 (IV.2), Nr. 12, p. 178.

²⁴ „Žarija“, 1907.VII.24 (VIII.6), Nr. 4, p. 50.

²⁵ „Žarija“, 1907.IX.5 (18), Nr. 10, p. 150.

bežemiais ir mažžemiais valstiečiais. Tokias mintis išreiškė V. Kapsukas 1907 m. pabaigoje straipsnyje „Kas gi toliau bus“, pažymėdamas, kad 1905—1907 m. revoliucija skiriasi nuo buvusių XIX a. revoliucijų visų pirma savo varomosiomis jėgomis. Jis rašė: „Svarbiausią vietą čia užima darbininkai, ir tai daug labiau susipratę ir susiorganizavę darbininkai, negu mes matėme per 1848 metų revoliuciją ir dargi Paryžiaus Komuną (1871 m.). Rusijos valstiečiai taip pat daug labiau už anų revoliucijų valstiečius susipratę: jie neklausys kiekvieno popo žodžio ir, negavę žemės ir laisvės, anaip tol nenutils“²⁶.

Stambus to meto revoliucinių socialdemokratų trūkumas buvo tas, kad jie, daug kalbėdami apie kovą, apie revoliucinius idealus, nesugebėjo pilnai įsisavinti socialistinės revoliucijos lenininės teorijos, išdėstytos Lenino veikale „Dvi socialdemokratijos taktikos demokratinėje revoliucijoje“. Leninas parodė, kad „proletariatas turi įvykdyti ligi galo demokratinę perversmą, prisijungdamas valstietijos masę, kad jėga sutriuškintų patvaldytės pasipriešinimą ir paralyžiuotų buržuazijos nepastovumą. Proletariatas turi įvykdyti socialistinę perversmą, prisijungdamas pusiau proletarinių gyvertojų elementų masę, kad jėga sulaužytų buržuazijos pasipriešinimą ir paralyžiuotų valstietijos bei smulkiosios buržuazijos nepastovumą“²⁷.

Šie Lenino teiginiai apie buržuazinės-demokratinės revoliucijos peraugimą į socialistinę revoliuciją plačiau neatsispindėjo lietuvių socialdemokratinėje spaudoje, nors abstrakčiai tas klausimas ir buvo keliamas, raginant nuversti esamą valdžią, kad pagreitinus socializmo pergalę. „Dabartinė valdžia,— rašė „Naujoji gdynė“,—nieko gero darbininkams neduos, už tai reikia su ja kovoti, ir stengtis įvesti naują valdžią, kuriai tikri žmonių reikalai rūpėtų. Iškovoję tokią valdžią, jau daug lengviau galėsime kovoti už socializmo tvarkos įgyvendinimą“²⁸.

Revoliucinės kovos interesai reikalavo parodyti, kad žmonijos istorija turi pirminegi pobūdį, kad jai būdinga visuomeninė pažanga. „Viltis“ išspausdino buržuazinio veikėjo A. Voldemaro straipsnį, kuriame tvirtinama, kad progresas yra vienas iš transcendentišku metafiziškų klausimų ir todėl apie pažangą mes nieko nežinome, o turime tikėti. Jis teigė, kad žmonijos istorija iš viso neturėtų nagrinėti visuomeninės pažangos klausimo. Anot Voldemaro, kaip rašė revoliucinis socialdemokratas J. Šepetys, „kadangi „progresas“ ir „regresas“ esą tikybos dalykai, todėl kaip tikintieji į „progresą“, taip pat ir į „progresą“ netikintieji, bet gerbiantieji „regresą“, neturi peštis...“²⁹ Atsakydama Voldemarui, „Žarija“ tvirtino, kad jis stengiasi nuslėpti esamus visuomenėje prieštaravimus. Jeigu Voldemaras samprotavo gana painiai ir buvo sunku iš karto suprasti jo mintis, tai Tumas-Vaižgantas³⁰ iš viso neigė to meto visuomeninės pažangos galimumą, parodydamas revoliucionierius kaip blogus žmones, „norinčius revoliucijos reikalams skatikėlių ir rublelių prisiplėšti, iš tikėjimo ir dvasiškių pasityčioti“. Pažangos klausimu teko vesti polemiką ir su „Lietuvos ūkininku“, kurio puslapiuose, anot S. Matulaičio, nuskambėjo mintis, kad „socialdemokratams vien tik pilvas ir kišenė rūpi ir kad tai yra svarbiausia revoliucionierių visuomeninės pažangos spyruoklė, kad jie viską aiškina,

²⁶ V. Kapsukas, Raštai, t. 3, p. 353.

²⁷ V. I. Leninas, Raštai, t. 9, p. 78.

²⁸ „Naujoji gdynė“, 1906.XI.2 (15), Nr. 24, p. 372.

²⁹ „Žarija“, 1908.IV.10 (23), Nr. 15, p. 231.

³⁰ Tumas-Vaižgantas, Juozas (1869—1933) — kunigas, rašytojas. Buržuazinis visuomenės veikėjas. Jo pasaulėžiūrai būdingi gilūs prieštaravimai. Reikalavo laisvės lietuvių kultūriniam gyvenimui, bet kartu skelbė lojalumą caro valdžiai.

išeidami vien tik iš materialistinio supratimo“³¹. Atsakydamas į tai, S. Matulaitis teigė, kad žmonijos istorijoje mes matome visuomeninę pažangą. Tačiau visų įvykių, vykstančių gyvenime, negalima paaiškinti, remiantis vien tik ekonomika. Idėjos žmonijos gyvenime taip pat vaidina svarbų vaidmenį, bet galiausiai viską lemia ekonomika. Visuomeninė pažanga parodoma kaip objektyvus būtinumas, ir žmonės, pažindami dėsnius, prisi-taikę prie jų, tampa sąmoningais kovotojais ir tuo pačiu priartina naujos santvarkos pergalę.

To meto proletarinė spauda nemaža vietos skiria religijos kritikai. V. Kapsukas rašė: „Kiekvienas „Naujosios gadynės“ numeris būna pilnas įvairių įvairiausių žinių apie kunigus. Vienas kitas skaitytojas jau net už-meta kartais, ar ne per daug mes apie juos rašome, bet, mūsų nuomone, nė kiek ne per daug. Atsiminkime tik, kaip atkakliai jie visur varo tamsųjį savo darbą: ir bažnyčioje, ir kalėdodami, ir visokiomis knygelėmis ir lapeliais, ir šiaip, kur tik susitinkdami žmones“³².

Lietuvių socialdemokratinė spauda visų pirma stengėsi parodyti so-cialinį religijos vaidmenį, tai, kad ji gina turtingųjų interesus. Jos skel-biamoje medžiagoje buvo vaizduojama, kaip prabangiai gyvena Lietuvos vyskupai ir kiti dvasininkai, pažymima, kad religija temdo darbo žmo-nių sąmonę, siekia juos atitraukti nuo klasių kovos, todėl kunigai ir tvirtina, kad kiekviena valdžia iš dievo. Ten taip pat buvo parodoma, kaip carinei valdžiai padeda Vilniaus vyskupas baronas Ropas, Seinų vyskupi-jos administratorius prelatas Antanavičius ir kiti.

Tačiau šiai revoliucinių socialdemokratų kovai su religija ir dvasi-ninkija trūko nuoseklumo, gilesnio teorinio pagrindimo, nuskambėdavo netgi mintis, kad patys kunigai griaua katalikybę. Pavyzdžiui, S. Matu-laitis daugelyje straipsnių antireligine tematika „Skarde“ rašė: „Patys nu-žemindami tikėjimą žmonių akyse, savo netikusiais, aiškiai Kristaus moks-lui priešingais darbais jie visada veidmainingai šaukia, būk ne jie, bet socialistai ir jų raštai šitą darą“³³.

Minimoje socialdemokratinėje spaudoje buvo teisingai akcentuojama mintis, kad kunigai bijo mokslo šviesos, todėl jie taip puola revoliucinį judėjimą, kuris neša visuomeninę pažangą. „Naujoji gadynė“, pavyzdžiui, pažymėjo, kad „jie manė, jog Lietuvoje prasčiokai amžinai bus tamsūs, o kunigai jaus save kaip rojuje, juk ne be reikalo jie Lietuvą ir šventąją pavadino“³⁴.

Revoliuciniai socialdemokratai, demaskuodami kunigų darbus, parodė jų siekimą pajungti savo valdžiai visą visuomeninį gyvenimą ir tuo pačiu sustabdyti visuomenės pažangą. Kritikuodami religinius prietarus, jie pa-dėjo daugeliui žmonių suprasti tikrąją religijos esmę.

Apibendrinant galima pasakyti, kad legali lietuvių socialdemokratinė spauda 1906—1907 metų laikotarpiu suvaidino nemažą vaidmenį, popu-liarindama marksistines idėjas gimtąja, daugumai krašto gyventojų su-prantama kalba.

Revoliuciniai socialdemokratai priešakyje su V. Kapsuku stengėsi pa-rodyti, kad jau subrendo revoliucijos prielaidos, kad proletariatas yra pa-šauktas palaidoti kapitalizmą. Kiekviena santvarka, kuri savo laiku buvo pažangi, tam tikromis sąlygomis darosi reakcinga ir turi žlugti, draskoma vidinių prieštaravimų. To meto carinės Rusijos imperijoje susiklostę ga-mybiniai santykiai, pagrįsti private gamybos priemonių nuosavybe su stipriomis baudžiavos liekanomis, stabdė gamybinių jėgų vystymąsi.

³¹ „Žarija“, 1907.VII.24 (VIII.6), Nr. 4, p. 63.

³² V. Kapsukas, Raštai, t. 3, p. 99.

³³ „Skardas“, 1907.II.27 (III.12), Nr. 9, p. 136.

³⁴ „Naujoji gadynė“, 1906.V.3 (18), Nr. 1, p. 5.

Ревoliuciniai socialdemokratai darė išvadą, kad privatinė gamybos priemonių nuosavybė turi būti pakeista visuomenine nuosavybe, kad tik socializmas gali palengvinti liaudies gyvenimą, išvaduoti jį iš skurdo.

Labai svarbus revoliucinių socialdemokratų nuopelnas yra tas, kad, populiarindami marksistines idėjas Lietuvoje, jie kūrybiškai jas taikė konkrečioms proletariato klasinės kovos poreikiams. Tačiau jie ne visada ryžtingai kovodavo su oportunistinėmis tendencijomis. Jiems truko gilesnio marksistinio teorinio pasiruošimo, didesnio įžvalgumo. Tais metais netgi V. Kapsukas K. Kautskį apibūdino kaip vieną iš „didžiausių socialdemokratų mokslinčių“, nors jau tuo metu K. Kautskio veikaluose vis labiau ėmė reikštis oportunizmas, į kurio balą jis vėliau visiškai įklimpo, išduodamas socialistinius idealus.

Straipsnyje sunku išsamiai parodyti idėjinę kovą, vykusią tarp revoliucinių socialdemokratų ir dešiniojo socialdemokratų sparno, nes minėtai spaudai teorinius straipsnius daugiausia rašė revoliuciniai socialdemokratai. Be to, 1905—1907 metų revoliuciniai įvykiai darė didelį poveikį ir dešiniams socialdemokratijos veikėjams, nors ir tada buvo jau matyti jų siekimas sumenkinti marksistinių idėjų reikšmę Lietuvai.

Tačiau, nežiūrint kai kurių ribotumų, legalioje darbininkų spaudoje išspausdinti revoliucinių socialdemokratų straipsniai įnešė didelį indėlį, turtinant marksistinę filosofinę mintį Lietuvoje.

Lietuvos TSR Valstybinė Konservatorija
Marksizmo-leninizmo katedra

[teikta
1965 m. kovo mėn.

**МАРКСИСТСКАЯ ФИЛОСОФСКАЯ МЫСЛЬ
В ЛИТОВСКОЙ ЛЕГАЛЬНОЙ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ
1906—1908 ГОДОВ
(«НАУЙОИИ ГАДИНЕ», «СКАРДАС», «ЖАРИЯ»)**

В. КАЗЛАУСКАС

Резюме

В статье показано, что вышеупомянутые газеты сыграли большую роль в распространении марксистского учения на литовском языке. В газетах «Науойи гадине», «Скардас», «Жария» впервые в литовской социал-демократической литературе были выдвинуты многие вопросы марксистской философии.

Революционные социал-демократы, сотрудничавшие в этих газетах, показали процесс формирования учения Маркса и Энгельса, его значение для всего человечества. Популяризируя марксистские идеи в Литве, революционные социал-демократы творчески применяли эти идеи в классовой борьбе пролетариата. Рабочая печать показала процесс исторического развития человечества как закономерный объективный и поступательный процесс. Основой этого процесса является способ производства. Изменения, происходящие в экономике, вызывают изменения и в надстройке. Идеи оказывают обратное влияние на экономические отношения.

В социал-демократической печати показано, как зарождается основное противоречие капитализма, раскрывающее причины борьбы между буржуазией и пролетариатом.

Социал-демократы критиковали идею единства нации и уделяли соответствующее место проблеме партийности. Много места они уделяли освещению классовой борьбы, исторической миссии пролетариата, его союзникам.

Многие вопросы революционные социал-демократы решали, исходя из принципов пролетарского интернационализма, хотя им не удалось избежать некоторой ограниченности в национальном вопросе. Они показали, что классовая борьба должна привести к свержению царской власти и созданию нового государственного аппарата. Они правильно понимали сущность государства и рассматривали проблему форм государственного управления.

В то же время революционные социал-демократы еще не сумели вполне усвоить ленинскую теорию перерастания буржуазно-демократической революции в социалистическую, хотя абстрактно этот вопрос ими поднимался.

В социал-демократической печати разоблачалась социальная роль религии как защитника интересов эксплуататорских классов.